ברטנורא על מסכת מדות

פירוש רבי עובדיה מברטנורא

geulaquiz.com

פרק א

א **בשלשה מקומות הכהנים שומרים.** לא מפני פחד לסטים וגנבים, אלא שכבוד וגדולה הוא לבית שלא יהא בלא שומרים, ושמירה זו מצותה כל הלילה. והני שלשה מקומות שהכהנים שומרים, כנגד מה שכתוב בתורה (במדבר ג׳:ל״ח) והחונים לפני המשכן קדמה וגו׳ שומרים משמרת למשמרת, רמז לשלשה משמרות בשלשה מקומות. וכשם שבמשכן היו אהרן ושני בניו שומרים בשלשה מקומות, אף בבית עולמים כן:

בית אבטינס ובית הניצוץ. שתי עליות היו בנויות בצד שערי העזרה. ובית המוקד לא היתה עליה אלא כיפה, ארקוול״ט בלע״ז, עשויה בארץ, כך מפורש בריש מסכת תמיד:

והלוים בעשרים ואחד מקום. שבכ״ד מקומות היו צריכים לשמור המקדש. כדכתיב בדברי הימים [א כ״ו], למזרח הלוים ששה, לצפונה ליום ארבעה, לנגבה ליום ארבעה, ולאסופים שנים שנים, לפרבר למערב ארבעה למסלה, שנים לפרבר, הרי כאן כ״ד משמרות, שלשה מהן היו לכהנים כדאמרן ברישא, ועשרים ואחד ללוים. ואע״ג דקרא לא אמר אלא לוים, כהנים נמי קרויין לוים, דכתיב (יחזקאל מ״ד:ט״ו) והכהנים הלוים בני צדוק:

חמשה. שומרים, על חמשה שערי הר הבית:

וארבעה. שומרים אחרים על ארבע פנותיו:

מתוכו. מבפנים לחומת הר הבית:

על חמשה שערי עזרה. האי תנא סבר חמשה שערים בלבד היו לעזרה. ואפילו לדברי האומר לקמן שבעה שערים היו, מודה שלא היה משמר אלא על חמשה:

על ארבע פנותיה מבחוץ. לפי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ולא היה אפשר לשומר לשמור בעמידה כל הלילה, לפיכך היו השומרים בפנות העזרה וכן השומרים בשערי העזרה שומרים מבחוץ כדי שיהיו מותרין בישיבה, ואסמכוה אקרא, דכתיב שנים לפרבר, כלפי בר, כלומר חוץ לחומת העזרה:

ב **איש הר הבית.** ממונה על כל השומרים:

ג **משמשין כניסה ויציאה.** שבהן היו נכנסין ויוצאים להר הבית:

קיפונוס מן המערב. שער של הר הבית שבצד מערב קיפונוס שמו, ושל צפון טדי שמו:

עליו שושן הבירה צורה. כשעלו מן הגולה צוו להם מלכי פרס לצייר צורת שושן הבירה על שערי הבית, כדי שיהיה להם מורא מלכות, וציירוהו בשער המזרח:

כהן גדול השורף את הפרה. מתניתין ר׳ מאיר היא דסבר אין פרה אדומה נשרפת אלא בכהן גדול. ואינה הלכה:

וכל מסעדיה. כל הכהנים המסייעים וסועדים לכהן השורף אותה:

להר המשחה. להר הזיתים שהוא במזרחו של ירושלים, שם היו שורפין את הפרה:

ד **שער הדלק.** על שם שהיו מכניסים דרך שם עצים של מערכה הדולקים על המזבח נקרא שער הדלק:

שני לו שער הבכורות גרסינן, ששם היו מכניסים הבכורות ששחיטתן בדרום:

שער המים. כדכתיב בספר יחזקאל (מ״ז ב׳) והנה מים מפכים מן הכתף הימנית, והיינו דרום שקרוי ימין כדכתיב צפון וימין. וראה יחזקאל בנבואה שהיו מים יוצאים מבית קודש הקדשים דקים כקרני חגבים וכשמגיעים לשער זה נעשים כמלוא פי פך קטן, והיינו דקרי להם מים מפכים:

שער ניקנור. מפורש במסכת יומא:

פנחס המלביש. ממונה היה להלביש הכהנים בשעת עבודה ולהפשיטן אחר עבודה ולשמור בגדי כהונה:

לשכת עושי חביתין. בה היו עושין המנחה שכהן גדול מקריב בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב, ועל שם שנאמר בה (ויקרא ו׳:י״ג-י״ד) על מחבת בשמן תיעשה, נקראת חביתין:

ה **וכמין אכסדרה היה.** שני כותלים אחד מצד זה ואחד מצד זה לשער, היו בולטין ויוצאים מחוץ לחומת העזרה לצד הר הבית, ועלייה בנויה למעלה על אותן שני כותלים:

ופתח היה לו לחיל. באחד מן הכתלים היה פתח היוצא לחיל דהיינו מקום לפנים מחומת הר הבית מחוץ לעזרה והוא קרוי חיל:

שער הקרבן. שם מכניסים קדשי קדשים ששחיטתן בצפון:

בית המוקד. על שם שמדורות דולקים בה תמיד להתחמם שם הכהנים מפני שהולכים יחפים, קרוי בית המוקד. ובית גדול היה, ולארבע פינותיו היו ארבע לשכות קטנות כדמפרש ואזיל:

ו **כקיטונות.** כחדרים קטנים הפתוחים לבית גדול של מלכים דהיינו טרקלין:

שתים בקודש ושתים בחול. שבית המוקד קצתו בנוי בתוך העזרה המקודשת ומקצתו בחול:

וראשי פספסין. ראשי קורות יוצאים מן הכותל עד המקום שהוא קודש, כדי לדעת איזה קודש ואיזה חול ולאכול קדשים בקודש:

לשכת טלאי קרבן. שהיו שם טלאים מבוקרים לתמידים, כדתנן אין פוחתים משש טלאים בלשכת טלאים:

לשכת עושי לחם הפנים. בית גרמו היו עושים לחם הפנים שם:

ששקצום מלכי יון. שהקטירו עליו לעבודה זרה. ובמסכת שקלים ובמסכת תמיד קורא לה לשכת החותמות:

בה יורדין לבית הטבילה. באותה לשכה היה יורד הכהן שראה קרי והולך במחילה (שאחר) [צ"ל שתחת] בית המקדש לבית הטבילה, ושם מדורה שמתחמם בה הכהן לאחר שטבל ועלה ונסתפג, ולשכת המוקד היא קרויה, והיא פתוחה לבית המוקד הגדול:

ז **אחד פתוח לחיל.** הפתח שבצפון בית המוקד היה פתוח לחיל, ושבדרומו היה פתוח לעזרה:

פשפש קטן. שער קטן בתוך השער הגדול:

שבו נכנסים לבלוש את העזרה. שהיו נכנסים בכל בוקר דרך אותו פשפש לחפש על כל כלי שרת שבעזרה שיהיו כולן במקומן. והכי תנן במסכת תמיד [פרק א'] נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו' אלו הולכים באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכים באכסדרה דרך המערב, היו בודקין והולכין עד שמגיעים למקום עושה חביתין, הגיעו, אלו ואלו אומרים שלום הכל שלום, כלומר כל כלי שרת הן במקומן בשלום:

לבלוש. תרגום ויחפש, ובלש:

ח **בית המוקד כיפה.** בנין של בית המוקד לא היה עליה, אלא כיפה ארקוול"ט בלע"ז עשויה בארץ:

מוקף רובדים של אבן. אצטבאות סביב של אבני גזית היו משוקעות בכותל ויוצאות מן הכותל לתוך בית המוקד לצד הקרקע, ועל גביהן אבנים אחרות קצרות מהן שיוצאות נמי מן הכותל, והיו כעין מעלות זו על זו:

וזקני בית אב. המשמר היה מתחלק לשבעה בתי אבות כמנין ימות השבוע, כל אחד עובד יומו, וזקני בית אב של אותו יום היו ישנים שם על אותן רובדים:

ופרחי כהונה. בחורים שמתחיל שער זקנם לפרוח, והם היו השומרים:

איש כסתו בארץ. שלא היו רשאים לשכב שם על גבי מטות אלא בארץ, כדרך ששומרי חצרות המלכים עושים:

כסתו. לשון כרים וכסתות:

ט **הגיע זמן הנעילה.** לנעול שערי העזרה:

הכהן מבפנים ובן לוי יושב לו מבחוץ. שהלוים טפלים לכהנים, כמה שנאמר (במדבר י"ח:ב') וילוו עליך וישרתוך. הלכך בבית אבטינס ובבית הנצוץ שהיו עליות, היו הכהנים שומרים למעלה ולוים למטה. ובית המוקד שלא היתה אלא כיפה על הארץ, היה כהן מבפנים ובן לוי מבחוץ:

במסיבה. במחילה המהלכת תחת הבירה, שמחילה היתה תחת המקדש. וכל המקדש קרוי בירה, כדכתיב (דברי הימים א כ"ט:י"ט) אל הבירה אשר הכינותי. ומפני שהיה בעל קרי, לא היה מהלך דרך העזרה אלא דרך המחילות, דקיימא לן מחילות לא נתקדשו:

והנרות דולקים. במחילה מכאן ומכאן:

במסיבה ההולכת תחת החיל יוצא. ואינו חוזר לבית המוקד לפי שהוא טבול יום. ואין הלכה כר' אליעזר בן יעקב, אלא כדתנן בריש תמיד, בא וישב לו אצל אחיו הכהנים בבית המוקד עד שהשערים נפתחים יוצא והולך לו, שאע"ג שטבול יום אסור ליכנס לעזרת נשים דהיינו מחנה לויה, לזה הקלו, לפי שנטמא בפנים:

פרק ב

א **הר הבית היה חמש מאות אמה.** מוקף חומה סביב:

רובו מן הדרום שני לו מן המזרח. כלומר, הרוחק שיש מחומת הר הבית לחומת העזרה לצד דרום, יותר מן הרוחק שיש ביניהן מצד מזרח. והרוחק שיש ביניהן מצד מזרח יותר מן הרוחק שיש ביניהן לצד צפון, והצפוני יותר מן המערב:

ב **נכנסים דרך ימין ומקיפין דרך שמאל.** כגון הנכנסים דרך שערי חולדה שהן מן הימין, מקיפין דרך שער הטדי:

שאני אבל. נשאלין אותו מה לך להקיף לשמאל, ואמר שאני אבל, אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך וכו׳:

עשיתן כאילו עברו עליו את הדין. אם הן אומרים לו כן, נראה כאלו חבריו עוותו הדין ונידוהו שלא כהלכה:

יתן בלבך שתשמע לדברי חבירך. דהשתא משמע שהוא עשה שלא כדין וצריך תשובה. והלכה כר׳ יוסי:

ג **לפנים.** מחומת הר הבית:

סורג. מחיצה העשויה נקבים נקבים כמטה מסורגת בחבלים, והיא עשויה מדפי עץ ארוכים וקצרים שמרכיבין אותן זו על זו באלכסון:

וגזרו כנגדם שלש עשרה השתחויות. כשמגיע כנגד כל פרצה ופרצה, משתחוה ומודה על אבדן מלכות יון:

לפנים. מאותו סורג היה מקום פנוי עשר אמות, והוא נקרא חיל:

ושתים עשרה מעלות היו שם. כדי לעלות משם לעזרת נשים:

רום מעלה. כל מעלה מהן גבוהה מחברתה חצי אמה. וכן המעלה הראשונה גבוהה מן הקרקע חצי אמה:

ושלחה. משך רוחב המעלה, דהיינו מקום דריסת הרגל, חצי אמה:

חוץ משל אולם. חוץ מן המעלות שבין האולם ולמזבח שלא היו כולם כן, כדתנן בפרק ג׳:

חוץ מפתח של אולם. דתנן לקמן באידך פרקין גבהו ארבעים אמה ורחבו עשרים:

היו להן שקופות. אבן מונחת על שתי המזוזות שהדלת שוקף עליו. ושקופות לשון משקוף:

מפני שנעשה בהן נס. כמו שמפורש ביומא פרק ג׳ [דף ל״ח ע״א]:

מצהיבות כמו מזהיבות שמראיתן דומה לזהב לפיכך לא הוצרכו לעשותו של זהב:

ד **כל הכתלים שהיו שם.** בכל בניני הר הבית:

היו גבוהים. הרבה, עד שהיו כל הפתחים שבהן גובהן עשרים אמה, לבד ממה שעל הפתחים:

חוץ מכותל מזרחי. הוא התחתון לרגלי הר הבית:

שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה. הוא הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם, ופני הכהן למערב ומתכוין ורואה מעל גובה ראש הכותל דרך השערים שלפנים ממנו את פתחו של היכל, כשהוא מזה בדם, כדכתיב (במדבר י״ט:ד׳) והזה אל נוכח פני אוהל מועד. ואם היה הכותל גבוה, אע״פ שהשערים מכוונות כולם זה כנגד זה, שער הר הבית כנגד שער עזרת נשים, ושער עזרת נשים כנגד שער העזרה הגדולה, ושער העזרה הגדולה כנגד פתח ההיכל, לא היה יכול לראות את פתח ההיכל דרך הפתחים, לפי שההר הולך ומגביה ועולה עד שקרקע פתח ההיכל גבוה (שתי) [כ״ב אמות] יותר מקרקע רגלי הר הבית, ונמצא שאסקופת ההיכל גבוהה ממשקוף פתח הר הבית [שתי] אמות שהרי לא היה פתח הר הבית גבוה אלא עשרים כדתנן לעיל, ונמצא שאין הכהן השוחט את הפרה יכול לראות חללו של פתח ההיכל דרך אותו פתח:

ה **אורך.** מן המזרח למערב:

על רוחב. מן הצפון לדרום:

קטורות אלא שאינן מקורות. מלשון והנה עלה קיטור הארץ (בראשית י״ט:כ״ח), כלומר מעלות עשן, לפי שאין להן תקרה:

ומשלחים תחת הדוד. לשרפן באש שתחת היורה שמבשלים בה השלמים, דכתיב (במדבר ו׳:י״ח) ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים:

מתליעין בעצים. מסירין העצים שנמצא בהן תולעת, לפי שהן פסולים למערכה:

לשכת מצורעים. ששם המצורעים טובלים בשמיני לטהרתן כשבא להכניס ידו בפנים למתן בהונות ואע״פ שטבל מבערב:

אמר ר׳ אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת. מכלל דרישא כולה ר׳ אליעזר בן יעקב קאמר לה, והכי מוכח בגמרא דיומא דסתם מתניתין דמדות ר׳ אליעזר בן יעקב היא:

וחלקה היתה בראשונה. פירש רמב״ם, פרוצה, שלא היתה מוקפת מחיצה:

כצוצטרה. כמו גזוזטרא הקיפו סביב לעזרת נשים, שיהיו הנשים עומדות למעלה על הגזוזטרא והאנשים למטה לראות בשמחת בית השואבה, כדי שלא יבואו לידי קלות ראש:

חמש עשרה מעלות. גובה קרקע עזרת ישראל מעזרת נשים:

לא היו תרוטות. ארוכות ובעלי זויות כדרך כל המעלות, אלא עגולות כחצי גורן עגולה:

ו **וראשי פספסין.** ראשי קורות בולטים ויוצאים מן הכותל להבדיל בין עזרת ישראל לעזרת כהנים:

מעלה היתה שם. בעזרת ישראל:

וגבוהה אמה. ואורכה כאורך כל העזרה:

ודוכן. של לוים בנוי עליה ועשוי כמין אצטבא, וגובה הדוכן אמה וחצי:

ובו שלש מעלות של חצי חצי אמה. שעולין בהן לדוכן:

כל העזרה. מתחילת עזרת ישראל עד [אחרי] אחת עשרה אמה מקום פנוי שהיה אחורי בית הכפורת:

על רוחב. מצפון לדרום:

שלשה עשר שערים. כדקא חשיב להו ואזיל. והאומר שבעה שערים היו לעזרה נותן טעם לשלשה עשר השתחויות, כנגד שלשה עשר פרצות שפרצו מלכי יון בסורג, כדאמרינן לעיל בפרקין. וכולה מתניתין מפורשת בפרק קמא:

פרק ג

א **המזבח היה שלשים ושתים אמה על שלשים ושתים אמה.** היה מביא דפוס מרובע עשוי מארבע קרשים, כל קרש ארכו שלשים ושתים אמות, ורוחב הקרש אמה והוא גבהו של הדפוס, וממלאו אבנים וסיד וזפת ועופרת מהותך והוא נעשה מקשה אחת של שלשים ושתים אמה על שלשים ושתים אמה גבוה אמה. וזהו יסוד:

עלה אמה וכנס אמה. אחר שעלה היסוד לגובה אמה מביא דפוס אחר שאורך כל קרש שלשים אמה ורוחב הקרש דהיינו גבהו של דפוס זה חמש אמות, ונתנו על היסוד, וממלאו אבנים וסיד וזפת ועופרת כראשון, ונדבק ביסוד ונעשה מקשה אחת של שלשים אמה על שלשים אמה עומד על היסוד. וזה נקרא סובב. והוא גבוה מן היסוד חמש אמות. והיינו כנס אמה, שהוא מתקצר מן היסוד אמה לכל רוח. וחוזר ומביא דפוס שלישי שהוא עשרים ושמונה אמה על עשרים ושמונה אמה, גבוה שלש אמות, ונותנו על הסובב, וממלאו כראשון, וזהו מקום המערכה שהוא ראשו של מזבח. נמצא היסוד בולט ויוצא מן הסובב אמה לכל צד, והסובב בולט מן מקום מערכה אמה לכל צד. ואח״כ מביא דפוס אמה על אמה גבוה אמה ונותנו על זוית המזבח וממלאו, והוא קרן המזבח. וכן לארבע זויות:

מקום הלוך רגלי הכהנים. שלא יהיו הכהנים צריכים להלך בין הקרנות, אלא מניחין אמה פנוי ממקום הקרנות ולפנים להלוך רגלי הכהנים:

מתחילה. בימי שלמה:

לא היה אלא עשרים ושמונה על עשרים ושמונה. וכונס ועולה של יסוד וסובב ומקום הקרנות ומקום הלוך רגלי הכהנים עד שנשאר מקום המערכה עשרים על עשרים:

וכשעלו בני הגולה והוסיפו ד׳ אמות וכו׳ נמצא יסודו שלשים ושתים על שלשים ושתים, ומקום מערכתו עשרים וארבע על עשרים וארבע:

ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב. גרסינן. והכי מייתי לה בזבחים פרק קדשי קדשים:

כמין גמא. גימל יונית שהוא כמין נו״ן הפוכה שלנו. והתם מפרש דמשום שיתין דהיינו הנקבים שיורדין בהן הנסכים, הוסיפו למשוך המזבח לדרום ולמערב. דמעיקרא בימי שלמה, דרשו, מזבח אדמה, אטום כאדמה שלא יהא חלול, וכשהיו מנסכים על גבי המזבח בקרן דרומית מערבית היו הנסכים יורדין מן המזבח לרצפה ושותתים לבור שהיה כרוי שם אצל קרן דרומית מערבית סמוך למזבח, ולא היה בתוך המזבח. ובני הגולה הוסיפו בבנין המזבח עד שהיה אותו בור קלוט לתוך המזבח, ופתחו נקבים לראש המזבח כנגדו לירד שם הנסכים. שהם היו אומרים שתיה כאכילה, מה אכילה מתעכלת במזבח, דהיינו הקרבנות שנשרפים על גבי מזבח, אף שתיה דהיינו נסכים תבלע במזבח. וקרא דמזבח אדמה, דרשי ליה שיהא מחובר באדמה, שלא יבננו על גבי כיפים ולא על גבי מחילות:

שנאמר והאריאל. מקרא הוא ביחזקאל (מ״ג) שהיה מתנבא על מדת בית שני ושלעתיד לבא:

והאריאל שתים עשרה. מדות מקום המערכה קאמר שתים עשרה:

אל ארבעת רבעיו. מלמד שמאמצעיתו מודד שתים עשרה אמה לכל רוח, והיינו עשרים וארבע על עשרים וארבע:

וחוט הסיקרא חוגרו באמצע. חוט אדום היה עשוי סביב למזבח באמצעו לסוף חמש אמות של גובהו, דהיינו אמה אחת למטה מעליונו של סובב:

להבדיל בין דמים העליונים. חטאת בהמה ועולת העוף שדמן נזרק למעלה מחוט הסיקרא:

לדמים התחתונים. לכל שאר קרבנות שזריקת דמן למטה מן החוט:

ואוכל בדרום אמה אחת כו׳ המזבח כולו היה בחלקו של בנימין, חוץ מאמה אחת על פני אורך הדרום ואמה אחת על פני אורך המזרח שהיה תופס מחלקו של יהודה, אלא שלא היתה אמה שבמזרח על פני כל המזרח, שכשמגיע לקרן מזרחית צפונית היתה כלה בתוך אמה לקרן, וכן אכילת האמה הדרומית לא היתה מהלכת על פני כל הדרום, שכשמגיע לקרן דרומית מערבית היתה כלה סמוך לקרן אמה. ונמצאו שלש קרנות המזבח בחלקו של בנימין, וקרן דרומית מזרחית בלבד היתה בחלקו של יהודה. ולפי שבירך יעקב את בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד (בראשית מ״ט:כ״ז) ומתרגמינן ובאחסנתיה יתבני מקדשא, דבר המקודש לדמים לא יהא אלא בחלקו של בנימין, לפיכך לא עשו יסוד למזבח בקרן דרומית מזרחית, לפי שלא היתה בחלקו של טורף, ולא היו דמים ניתנים למטה באותו קרן. וכשהיו עושים דפוס מרובע ליסוד למלאותו אבנים וסיד וזפת ועופרת כדאמרן, היו משימים עץ או כל דבר באותו זוית של דרומית מזרחית, כדי שלא תתמלא הזוית ההיא, ואח״כ שומטין העץ ונשאר אותו קרן פנוי בלי יסוד. ומפני זה נקרא החלק האמצעי של מזבח סובב, לפי שהוא מקיף וסובב את כל הקרנות, משא״כ ביסוד:

ב **ובקרן מערבית דרומית.** למטה באמה של יסוד היו שני נקבים:

שהדמים הניתנים על יסוד מערבי. כגון שיירי הדם של חטאות הפנימיות, שלאחר כל המתנות היה שופך שיירי הדם על יסוד מערבי:

ועל יסוד דרומי. שיירי הדם של חיצוניות:

יורדין. דרך אותן נקבים, ומתערבים באמת המים שבעזרה, ומשם יוצאין לנחל קדרון. ובעלי גנות היו קונים אותן מן הגזברים לזבל בהן את הקרקע:

ג **באותו הקרן.** של מערבית דרומית:

שבו יורדין לשית. לחלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים:

וכבש היה, לדרומו של מזבח. כמין גשר משופע ועשוי מדרון שבו עולין ויורדין מן המזבח. שלא היה אפשר לעלות לו במעלות משום שנאמר (שמות כ׳:כ״ג) ולא תעלה במעלות על מזבחי:

ורבובה. כמין חלון חלול. ואמה על אמה היה, ובכבש עצמו למערבו היה עומד:

רבובה. כמו נבובה, לשון נבוב לחות:

נותנים פסולי חטאת העוף. שיהיו שם עד שיבואו לידי נותר ואח״כ יצאו לבית השריפה:

ד **מבקעת בית כרם.** היו מביאים אותן:

מן הבתולה. קרקע שלא חפרו שם מעולם:

והפגימה. פוסלת באבנים, בכל דבר. ואפילו לא נפגמו בברזל:

ומלבנים אותן. בסיד, פעמים בשנה:

רבי אומר כו׳ לא פליג אתנא קמא, אלא מוסיף לומר דבכל ערב שבת היו מקנחים אותן במפה מפני הדמים:

לא היו סדין אותו בכפים. אמלתיה דתנא קמא מהדר, כשהיו מלבנים אותן בסיד פעמים בשנה, לא היו סדין אותן בכפות של בנאים שרגילים לסוד בו:

ה **וטבעות היו בצפונו של מזבח.** לפי שלא היו כופתים את התמיד כדתנן במסכת תמיד, התקין יוחנן כהן גדול עשרים וארבע טבעות לעשרים וארבעה משמרות כהונה, והיו קבועות ברצפה עשויות כמין קשת שהיו מכניסים בהן צואר בהמה בשעת שחיטה ונועצים ראש הטבעת בארץ. והיו לצפונו של מזבח, לפי שקדשי קדשים שחיטתן בצפון:

שמונה עמודים ננסים. עמודים של אבן נמוכין:

ורביעין של ארז. חתיכות מרובעות של ארז היו על העמודים:

ואונקליות. כעין מזלגות אנציני״ש בלע״ז:

היו קבועין. באותן רביעין של ארז, ותולין בהן הבהמה:

ושלשה סדרים. של אונקליות זו למעלה מזו היו בכל חתיכת עץ, לתלות בהמה גדולה או קטנה:

על שלחנות של שיש. שעליהן מדיחין הקרבים, לפי שהשיש מקרר ומצנן ושומר הבשר שלא יסריח:

ו **הכי גרסינן, רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש, אמה אמה ורובד שלש, העליונה אמה אמה ורובד ארבע.** ר׳ יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש. כך כתב רבי ברוך שמצא בנוסחאות ישנות מדוייקות. והכי פירושה, רום, גובה המעלה, חצי אמה. כמו שהיו כולן:

ושלחה. דהיינו משך רוחב המעלה, שזהו מדרך הרגל, היה אמה. ומעלה שניה ושלישית, כל אחת היה שלחה אמה, והיינו אמה אמה דקתני:

ורובד שלש. מעלה רביעית היה רחבה שלש אמות. ורובד דקתני, היינו שורה של רצפה, כמו מוקף רובדים של אבן, על הרובד הרביעי שבעזרה. לפי שהרצפה היתה רחבה בלא מעלה, ומשום הכי לא אמר שלחה שלש, אלא רובד שלש, כלומר שורת הרצפה:

ואמה אמה. כלומר מעלה חמישית וששית, כל אחת היה שלחה אמה:

ורובד שלש. מעלה שביעית היה רחבה שלש אמות:

העליונה אמה אמה ורובד ארבע. פירוש, המעלה העליונה שהיא המעלה של שתים עשרה לאחר ארבע מעלות שהיה לכל אחת אמה, המעלה העליונה היתה רחבה ארבע אמות עד האולם. נמצאו כל המעלות תשע עשרה אמות מן הראשונה עד האולם. ושלש אמות רוחב של רצפה חלקה היה מן המזבח עד תחילת המעלות, הרי עשרים ושתים אמות בין האולם ולמזבח:

ר׳ יהודה אומר העליונה רובד חמש. עד האולם. דסבר לסוף שתי אמות של מזבח מתחילות המעלות:

ז **חמש אמלתראות.** קורות מצויירות ומכויירות:

של מילת. של אילן שגדלים בו עפצים שקרויין מילין. כדאמרינן בגיטין [דף י״ט] חיישינן שמא במי מילין כתבו:

התחתונה. הקורה התחתונה מושכבת על משקוף הפתח לרחבו של פתח שהוא רחב עשרים אמה, והקורה עודפת על הפתח אמה מזה ואמה מזה, נמצא ארכה עשרים ושתים. וקורה שניה שלמעלה הימנה עודפת על הראשונה אמה מזה ואמה מזה, נמצא ארכה עשרים וארבעה. והשלישית עשרים ושש, והרביעית עשרים ושמונה, וחמישית שלשים:

ונדבך. שורה. כמו נדבכים די אבן גלל (עזרא ו׳:ד׳):

בין כל אחת ואחת. חמש קורות אלו לא היו נוגעות זו בזו, אלא שורה של בנין של אבנים היתה בין זו לזו:

ח **שלא יבעטו.** שלא יטו הכתלים ליפול מחמת גובהן, והיו הכלונסות הללו הנמשכים מכותל זה לכותל זה סומכים שני הכתלים שלא יפלו:

ורואין את העטרות. שבחלונות של היכל:

כל מי שהוא מתנדב. זהב להיכל ורוצה שהזהב עצמו שהתנדב יתנוהו בהיכל לפי שהיה כולו מצופה זהב, היה עושה מאותו זהב שמתנדב כדמות גרגיר או עלה או אשכול ותולה בה:

ונמנו עליה שלש מאות כהנים. מכובד הזהב מרובה שהיה בה, הוצרכו שלש מאות כהנים לטלטלה ולפנותה ממקום למקום. וזה אחד מן המקומות שדברו חכמים לשון הבאי, דלאו דוקא שלש מאות כהנים, ולא נתכוין ר׳ אליעזר ברבי צדוק אלא להודיע שזהב הרבה התנדבו שם:

פרק ד

א **פתחו של היכל.** שתים בפנים. בעובי הכותל שכלפי פנים:

ושתים בחוץ. בעוביו שכלפי החוץ. שעוביו של כותל ההיכל היה שש אמות, ולסוף אמה חיצונה של עובי הכותל היו הדלתות החיצונות אחד לימין הפתח ואחד לשמאלו, כל דלת מהן רחבה חמש אמות, וכשהיו נעולות היו נוגעות זו בזו וסותמות רוחב חלל הפתח שרחבו עשר אמות, וכשהיו נפתחות לצד פנים מכסות חמש אמות של עובי הכותל. ושתים דלתות אחרות כמדות אלו היו קבועות בסוף עובי הכותל לצד פנים, וכשהן נפתחות מכסות חמש אמות מפה וחמש אמות מפה מרוחב כותל ההיכל בפנים, ושם לא היה הכותל טוח בזהב כמו שאר הבית, לפי שלא היה נראה:

אצטרמיטה. לוחות של פרקים מחוברות על ידי חוליות, והן נפתחות, וכשרוצה נכפפות ונכפלות זו על זו. כך היו כל הדלתות הללו בין שלפנים בין שלחוץ מחוברות על ידי חוליות, ולסוף חצי אמה של עובי הכותל היו קבועות, בין הדלתות שבפנים בין אותן שבחוץ, וחמש אמות של עובי הכותל מפסיקות בין הדלתות החיצונות לדלתות הפנימיות. וכל דלת היה חמש אמות מחובר משתי לוחות, כל לוח שתי אמות ומחצה, וכשנפתח הדלת החיצון לצד פנים היה חציו נכפף ונכפל זה על זה, ומכסה מעובי הכותל אמתים וחצי, וכן הדלת הקבוע בפנים כשנפתח לצד חוץ היה אף הוא נכפף

ונכפל ומכסה האמתים וחצי שנשארו מעובי הכותל:

שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים. אלמא כל דלת ודלת היתה חלוקה לשתים:

ב **ושני פשפשין.** שני פתחים קטנים אחד מימין שער הגדול של היכל ואחד משמאלו, רחוקים קצת מן השער. אותו שבדרום כתיב סגור יהיה לא יפתח, בשל עתיד, ומסתמא כך היה בבית עולמים:

ופתח את הפשפש ונכנס משם לתא. והיא לשכה אחת הפתוחה להיכל. ומן התא נכנס להיכל, והולך בחלל ההיכל עד השער הגדול שבסוף עובי הכותל מבפנים, ופותחו ובא לו אל שער השני שבסוף עובי הכותל מבחוץ ועומד בפנים ופותחו:

רבי יהודה אומר בתוך עוביו של כותל היה מהלך. קסבר דמן התא לא היה נכנס להיכל, אלא מן התא היה מהלך בתוך עוביו של כותל עד שנמצא עומד בין שני השערים, ופותח את דלתות של שער החיצון מבפנים, ודלתות של שער הפנימי מבחוץ:

ג **תאים.** לשכות:

חמשה עשר בצפון. לקמן בפרקין כי חשיב מצפון לדרום שבעים אמה, קא תני כותל המסיבה חמש, והמסיבה שלש, כותל התא חמש, והתא שש, וכותל ההיכל שש. וכנגדן קחשיב בדרום. ולאו למימרא דעובי כותל המסיבה ועובי כותל התא ועובי כותל ההיכל שלצד צפון היה כך, אלא עובי הכותל עם החלל שבינו ובין הכותל השני הוא מונה, ובחמש של כותל המסיבה ושלש של מסיבה וחמש של כותל התא ושש של התא ושש של כותל ההיכל, בכל אחד מאלו החמשה היתה לשכה אחת דהיינו תא, הרי חמשה תאים בצפון. וכנגדן בדרום. ועל אלו החמשה היו בנויין חמשה אחרים, ועוד חמשה על גביהן, הרי חמשה עשר תאים לצפון וחמשה עשר לדרום. וכן במערב קחשיב לקמן בפרקין כותל ההיכל שש והתא שש וכותל התא חמש, בכל אחד מהם היה לשכה, שלא היה הכותל עב שש אלא הכותל עם התא שבו היה שש, והתא [האחר] שחוצה לו היה שש, וכותל התא האחר שחוץ להם עם התא שבו היה חמש, הרי שלש לשכות. ושלש לשכות אחרות בנויות על גבי אלו השלש, ושתים על גביהן, הרי שמונה תאים למערב:

ואחד לפשפש. לתא שיש בו הפשפש הצפוני שבאותו תא נכנסים להיכל. וסתם מתניתין כרבנן דאמרי לעיל נכנס לתא ומן התא להיכל. דלא כר׳ יהודה דאמר בתוך עביו של כותל היה מהלך:

ד **התחתונה חמש.** מחוץ לכותל המסיבה שהוא הכותל החיצון של הקודש היו יציעים, דהיינו גזוזטראות מקיפים את הבית משלש רוחות מערב צפון ודרום, והיו היציעים הללו תחתיים שניים ושלישים. היציע התחתונה חמש באמה רחבה, והרובד שעליה דהיינו התקרה שעל התחתונה שהיא הרצפה של התיכונה, שש באמה רחבה, לפי שכותל המסיבה היה הולך ומיצר כלפי מעלה, וכשהגיע אל הרובד שעל גבי התחתונה היה נכנס לפנים אמה אחת, ועל אותה אמה הבולטת היו נתונים קורות היציע, נמצאת היציע התיכונה רחבה אמה אחת יותר מן התחתונה, דהיינו אותה אמה שנכנס הכותל לפנים. וכן כשמגיע לרובד שעל גבי התיכונה שהיא הרצפה של שלישית, היה הכותל מיצר ונכנס לפנים אמה אחת, כדי שיניח ראש הקורה על אותה אמה, שכותל התיכונה בולט ויוצא לחוץ יותר מכותל העליונה, ונמצאת היציע העליונה רחבה אמה יותר מן התיכונה ושתי אמות יותר מן התחתונה. וזהו שנאמר (מלכים א ו׳:ו׳) כי מגרעות נתן לבית חוצה לבלתי אחוז בקירות הבית, כלומר היה מגרע ומחסר בעובי הכותל מבחוץ אמה אחת ברובד של התיכונה, ועוד אמה אחרת ברובד של העליונה, כדי שיהיה לו מקום לשום בהם ראשי הקורות של הרובד, כדי שלא יצטרך לאחוז בקירות הבית לעשות חורין בכותל ולתחוב שם ראשי הקורות:

ה **ומסבה.** כמין מחילה ומערה:

שבה היו עולים לגגות התאים. ומפני שהעולה בה עולה דרך היקף ויורד דרך היקף, קרוי מסיבה:

ולולין. ארובות שעושים בעליות:

משלשלים את האומנים. מורידין אותם בחבל בתוך התיבות, כדי שלא יהנו בראיית בית קודש הקדשים, אלא מתקנין מה שצריך בלבד ועולין:

ו **מאה על מאה.** מאה אורך ומאה רוחב:

אוטם. בנין אטום וסתום להיות יסוד לבית, שעליו מעמידין הכתלים:

אמה כיור. הקורה התחתונה של תקרה היתה עוביה אמה. ולפי שהיתה טוחה בזהב ומצויירת ציורים נאים נקראת כיור:

ואמתיים בית דלפה. הקורות העליונות הנשענות על הקורה התחתונה היה עוביין שתי אמות, והן קרויין בית דלפה, לפי שהנסרין של תקרה מחוברין על ידן. תרגום במחברת, בבית לופי. ואין לתמוה היאך היתה הקורה התחתונה שהכל נשען עליהם עוביה אמה אחת בלבד והקורות העליונות שאין סובלות משא כל כך היה עוביין שתי אמות, לפי שהקורה התחתונה מתוך שהיתה רחבה ביותר בעובי אמה היתה חזקה ובריאה ויכולה לקבל הבנין

שעליה, אבל הקורות העליונות שלא היו רחבות אלא טפח או פחות צריכות להיות עבות יותר. אי נמי, היו הקורות העליונות עוביין שתי אמות כדי להרחיק התקרה מן הקורה התחתונה, לפי שהיא מצויירת ציורים נאים, ואם היתה התקרה סמוכה לה לא היו ציוריה נראות וניכרות כל כך:

תקרה. הנסרים שנותנין על הקורות היו עוביין אמה:

מעזיבה. הטיט והאבנים והסיד שנותנין על הנסרין:

כלה עורב. טס של ברזל חד כמין סייף וגבהו אמה היה מונח על גבי המעקה, כדי שלא ינוחו העופות עליו, לפיכך נקרא כלה עורב שמכלה העורבים משם:

ז **כותל האולם.** עובי כותל האולם לצד מזרח חמש אמות. וכן כותל ההיכל עוביו שש לצד מזרח:

ותוכו. חללו של היכל ארבעים אמה:

ואמה טרקסין. כותל המפסיק בין ההיכל לבין קדשי הקדשים קרוי טרקסין, על שם שסוגר על הארון והלוחות שניתנו בסיני. טרק בלשון ארמי סגירה, כמו טרוקי גלי [ברכות כ״ח ע״א]. סין, סיני. ועוביו של כותל זה, אמה. ולא הכריעו בו חכמים אי קדושתו כקדושת פנים או כקדושת חוץ, לפיכך עשו בבית שני שתי פרוכות, אחת חיצונה ואחת פנימית, וביניהן אויר אמה, לקלוט ביניהן אויר מקום הכותל שהיה עוביו אמה:

כותל ההיכל שש. כבר פירשנו לעיל שלא היה כותל ההיכל שבצד מערב עוביו שש, אלא עובי כותל ההיכל עם המקום הפנוי שבינו ובין הכותל השני שחוצה לו היה שש אמות. ועובי כותל השני שקרוי תא עם המקום הפנוי שבינו ובין הכותל השלישי שש אמות. ועובי הכותל השלישי שקרוי כותל התא עם המקום הפנוי שבינו ובין הכותל הרביעי החיצון היה חמש אמות. ושלשת המקומות הפנויין שבין ארבעה כתלים הן התאים. ועליהן תאים אחרים, כאותה ששנינו למעלה במערב שלשה על גבי שלשה ושנים על גביהן. וכן מצפון לדרום כותל המסבה חמש כו׳, כולן עם החלל שבין כותל לכותל, הכל כמו שפירשתי לעיל:

חמש עשרה אמה מן הצפון. שכותל האולם עוביו חמש אמה, והאולם עשר אמות לצפון וכן לדרום:

בית החליפות. על שם הסכינים שגונזים שם, קרוי בית החליפות, שכן בלשון רומי קורין לסכינים הגדולים חלפים:

צר מאחוריו. לצד מערב, ורחב מלפניו לצד מזרח. ולא אתפרש לי האיך, שהרי מאה על מאה היה בשוה:

פרק ה

א **כל העזרה.** כל היקף העזרה, שבתוך אותו היקף נבנה הבית לצד מערבו, והחצר והמזבח במזרחו:

אורך מאה ושמונים ושבע. מן המזרח למערב:

על רוחב מאה ושלשים וחמש. מן הצפון לדרום:

מקום דריסת רגלי ישראל. והיא הנקראת עזרת ישראל. ומקום דריסת רגלי הכהנים קרויה עזרת כהנים:

המזבח שתים ושלשים. מפורש לעיל ריש פרק ג׳:

ההיכל מאה אמה. עובי כותל אולם, וחללו של אולם, ועובי כותל ההיכל, וחללו, ואמה טרקסין, וחלל בית קדשי הקדשים, וכותל ההיכל למערב, והתא וכותל התא, הכל מאה אמה כמפורש בפרקין דלעיל:

ואחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת. מכותל החיצון של היכל לצד מערב עד הכותל מערבי של עזרה היה אחת עשרה אמה של חלל עם עובי הכותל, קרוי אחורי בית הכפורת:

ג לשכת הפרוה. אדם מכשף ששמו פרוה בנה אותה לשכה על ידי מכשפות, ונקראת על שמו. כך מצאתי. ורמב״ם כתב, שהיה חותר בקיר כדי לראות משם היאך היה כהן עובד העבודה ונהרג שם:

ועל גגה היה בית הטבילה לכהן גדול ביום הכיפורים. חמש טבילות שטובל כהן גדול ביום הכיפורים כשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב, כולם היו על גג בית הפרוה, לפי שהיתה מקודשת בקדושת העזרה. וטבילות הבאות מחמת יום הכיפורים בעינן במקום קדוש כדכתיב (ויקרא ט״ז:כ״ד) ורחץ את בשרו במים במקום קדוש. חוץ מטבילה ראשונה שאינה באה בשביל יום הכיפורים שאף שאר כל ימות השנה אין אדם טהור נכנס לעזרה עד שיטבול, הלכך טבילה ראשונה היתה בחול על גבי שער המים, הוא שער השלישי שבדרום, ומעין של מים היה משוך שם באמה הבאה מעין עיטם, ושם היה טובל טבילה הראשונה:

מסיבה. בנין אבנים מעלות מגולגלות וסובבות לעלות לגג בית הפרוה דרך המסיבה:

ד **לשכת הגולה.** על שם בור שכרו שם עולי גולה:

אבא שאול אומר. אותה לשכת העץ היא היתה לשכת כהן גדול. והיא לשכת פרהדרין דתנן בריש יומא, שבעה ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין:

וגג שלשתן שוה. קירוי אחד לשלשתן:

שם היתה סנהדרי גדולה של ישראל יושבת. בצד החול שבה. לפי שלשכת הגזית היתה חציה בקודש וחציה בחול, ובחציה של קודש לא היה אפשר לסנהדרין לשבת, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, דכתיב (שמואל ב ז׳:י״ח) ויבוא המלך דוד וישב לפני ה׳: